ਕੀ ਇਨਸਾਨੀ ਫਿਤਰਤ (ਹਿਊਮਨ ਨੇਚਰ) ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਹੈ?

ਜੌਹਨ ਮੌਲੀਨੌਕਸ

(ਜੌਹਨ ਮੌਲੀਨੌਕਸ (1948-2022) ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਕਿਤਾਬਚਾ (ਪੈਂਫਲਿਟ) ਪਹਿਲਾਂ 1993 ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ ਤੇ ਫੇਰ 2003 ਵਿੱਚ। ਮੌਲੀਨੌਕਸ ਆਇਰਿਸ਼ ਮਾਰਕਸਿਸਟ ਰੀਵਿਊ ਦਾ ਸੰਪਾਦਿਕ ਸੀ)

ਸਮਾਜਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲੀਲ

"ਸਮਾਜਵਾਦ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।" ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ਾ ਅਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲ਼ਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ। ਕਾਰਖਾਨੇ ਅੰਦਰ, ਚਾਹ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਿਲਣ ਵਾਲ਼ੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇਹ ਬਹਿਸ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸੀ ਲੋਕ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵੀ ਇਸੇ ਬਹਿਸ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਦਲੀਲ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਬੇਹਤਰ ਸਮਾਜ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਵੀ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਤਾਂ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਸਿਰਫ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਸੁੱਢੋਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਬਾਰੇ।

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲ਼ੀ ਬਹਿਸ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਖੇਪ, ਤਿੱਖੀ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਇਕ ਸਤਰ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ, ਜਿਹਦੇ ਲਈ ਹੋਰ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਹ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, "ਕੁਛ ਲੋਕ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਾਕੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੋਣਗੇ ਹੀ" , "ਲੋਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ" , "ਕੁਝ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ" , "ਇਨਕਲਾਬ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।"

ਇਹ ਬਹਿਸ ਇਸਾਈ ਮੱਤ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਤਾਕਤ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੁੱਢਲੇ ਪਾਪ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹਾਂ ਜਿਹਦੇ ਬਾਰੇ ਜਨਤ ਦੇ ਬਾਗ (ਗਾਰਡਨ ਆਫ ਈਡਨ) ਵਿੱਚ ਆਦਮ ਤੇ ਹੱਵਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁੱਢਲਾ ਨੁਕਸ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਅਸਲੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਵਿਚਲੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਸਲਵਾਦ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਵਿਤਕਰਾ ਆਦਿ ਸਬੰਧੀ ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਧਾਰਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਆਸੀ ਮਸਲੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣਾ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਨਾਂ ਹੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਾਤੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲ਼ ਖਾਂਦੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਆਖਰ ਨੂੰ, ਕਿਹਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਸਿੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਿਆਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਵਾਲ਼ੀ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਇਕ "ਆਮ ਸੂਝ" (ਕਾਮਨ ਸੈਂਸ) ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਇਹ ਸਰਾਸਰ ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਬਦਲਦੀ ਹੈ

ਲੋਕ ਇਹ ਕਿਉਂ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾਈ ਰੱਖੇਗੀ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਖਾਸੇ, ਵਰਤਾਅ ਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰੇ ਜਾਂ ਤਕਰੀਬਨ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਮਲਕੀਅਤ ਤੇ ਕਬਜੇ ਵਾਲ਼ੇ ਜਮਾਤ-ਰਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੀ ਲਾਲਚੀ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹਦੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਬਣਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵੀ ਪਰਖ, ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੀ, ਕਿ ਉਹ ਕਿੱਦਾਂ ਵਰਤਾਅ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਗਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਵੀ ਬਥੇਰੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ - ਡਾਨਲਡ ਟਰੰਪ ਵੱਲ ਦੇਖ ਲਓ ਜਾਂ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਲੋਕ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਜਿੱਤਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ, ਹੌਸਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ।

ਲੋਕ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਨੈਲਸਨ ਮੰਡੇਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਈ 27 ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਕੱਟੀ; ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਵਿਿਦਆਰਥੀ 1989 ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਦੇ ਟੀਐਨਾਮਿਨ ਸੁਕੇਅਰ ਵਿੱਚ ਟੈਂਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀ ਅੜ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅਪਾਹਜ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਜੀਵਨ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਕਾਮੇ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਵਾਲੀਆਂ ਘੱਟ ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਜਾਂ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕਮਾਈ ਵਾਲ਼ਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਅਮੀਰ ਹੋਣ; ਦਾਨ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਵਜੋਂ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ।

ਜਦ ਕਦੇ ਬੇਘਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ, ਜਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵਰਗੇ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਰਾਏ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਉਦਾਰਤਾ ਵਾਲ਼ੀ ਤੇ ਫਿਕਰ ਵਾਲ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ, ਜਦ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪਬਲਿਕ ਜੋ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਥੱਲੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਵਾਲ਼ੇ ਰਾਹ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਦ ਕਿ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਖਤਰਨਾਕ ਅਤੇ ਲੁੱਟ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਲੜਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਰਾਇ ਆਪਣੇ ਵਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਨੇਕ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲ਼ੀ ਗੱਲ ਦਾ ਛੁਣਛਣਾ 'ਪੇਸ਼' ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਗਰੀਬ ਮੁਲਕ ਬੈਲਜੀਅਮ ਨੂੰ ਬਚਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਰਜ ਬੁਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁਲਫ ਵਿੱਚ ਤੇਲ ਖਾਤਰ ਲੜਾਈ ਲਈ ਗਰੀਬ ਕੁਵੇਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਵਰਤਿਆ।

ਇਹ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਸੁਆਰਥੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਲੋਕ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੀ ਲਾਲਚੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿੰਨਾ ਹਾਸੋਹੀਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਵਕਤ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲ਼ੀ ਗੱਲ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਦ ਇਹ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਇਕ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਅ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਹਰ ਮੋੜ 'ਤੇ ਲਾਲਚ, ਹੋੜ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕੁੱਤਾ-ਕੁੱਤੇ-ਦਾ-ਵੈਰੀ ਵਾਲ਼ੇ ਵਰਤਾਅ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਜਮਾਂਦਰੂ ਮਾੜਾ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਦੇ ਲਾਲਚੀ ਤੇ ਕਦੇ ਦਿਆਲੂ, ਕਦੇ ਡਰਾਕਲ ਤੇ ਕਦੇ ਬਹਾਦਰ ਕਦੇ ਧੱਕੜ ਤੇ ਕਦੇ ਜਾਬਤੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਪਰ ਗੁਆਂਢੀ ਲਈ ਡੱਕਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਹੱਥ ਘੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਲੋਕ ਜਾਨਵਰਾਂ ਲਈ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਨੇਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਹੋਰ ਕਈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹਾਲਾਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਡਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਹੌਸਲੇ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸ਼ਣਾ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਮਸਲਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਲੋਕ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਬਦਲਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜਮਾਤਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ। ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਲੈ ਲਓ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਅਬਦਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਰੂਸੀ ਲੋਕ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਜ਼ਾਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਥੱਲੇ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਪਿਸਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਧਰਤੀ ਉਹ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਬੇਹੱਦ ਅਗਿਆਨਤਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ, ਔਰਤਾਂ ਵੱਲ ਬੇਹੱਦ ਪਿਛੜਿਆ ਨਜ਼ਰੀਆ ਸੀ ਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਹੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਸੋਚਣ ਵਾਲ਼ੇ ਲਈ ਇਹ ਏਦਾਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰੂਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਡੂੰਘਾ ਨੁਕਸ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੇ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹੇ (ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ "ਆਜ਼ਾਦ ਪਸੰਦ" ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ)।

ਫੇਰ 1905 ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਤਾਕਤ ਨਾਲ 1917 ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਹੀ ਰੂਸੀ ਲੋਕ ਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੜਤਾਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਦੰਗੇ ਕੀਤੇ, ਲੜੇ ਤੇ ਬਗਾਵਤ ਵਿੱਚ ਉੱਠੇ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦਾ।

ਇਸ ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਉਲਟੇ ਸਿਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ: ਇਸ ਨੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ’ਤੇ ਕਬਜੇ ਕੀਤੇ, ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ, ਰੂਸ ਨੂੰ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੌਮੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿੱਤਾ, ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਇਕ ਜਹੂਦੀ (ਲੀਇਨ ਟਰਾਟਸਕੀ) ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਾਂਊਂਸਲ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਖੀ ਥਾਪਿਆ। ਸਾਡੇ ਉਸੇ ਆਮ ਨਜ਼ਰੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲ਼ੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਹੁਣ ਇਹ ਲਗਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਰੂਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਭਾਂਬੜ ਵਿੱਚ ਬਲਣ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕ ਹਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਸੰਜਮੀ” (ਮੌਡਰੇਟ) ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ।

ਫੇਰ, 1920ਵਿਆਂ ਅਤੇ 1930ਵਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ - ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖਮਰੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ (ਲੇਬਰ ਕੈਂਪਸ) ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਰੂਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲ਼ੇ ਸਾਡੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰੂਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਧਸੀ ਹੋਈ ਜ਼ੁਲਮੀ ਤਬੀਅਤ ਦਾ ਹੀ ਸਬੂਤ ਹੈ।

ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਰੂਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ “ਫਿਤਰਤ” ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਨਜ਼ਰੀਏ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਰਤਾਅ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਜਮਾਤੀ ਵੱਖਰੇਵਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ।

ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਹਕੂਮਤ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਅਧੀਨਤਾ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੱਛੜੀ ਹੋਈ ਰੂਸੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਸੀ। ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਅਧਾਰ ਰੂਸ ਵਿਚਲੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਜਮਾਤ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਾਫੀ ਤਾਕਤਵਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸਾਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵਿੱਚ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ।

ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਸਟਾਲਿਨਵਾਦ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਜਾਣਾ ਤੇ ਜ਼ਾਹਰਾ ਤੌਰ ’ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣਾ, ਹਿੰਮਤ ਛੱਡ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ਉਸ ਇਕੱਲਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਜੋ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਹੋਰਨੀ ਥਾਵੀਂ ਫੈਲਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਅਤੇ 1918-1921 ਦੀ ਖਤਰਨਾਕ ਘਰੇਲੂ (ਸਿਵਲ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੀ ਹੋਈ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ।

ਬਦਲਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲਦੀ “ਫਿਤਰਤ” (ਨੇਚਰ) ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੋ ਕੁਝ ਰੂਸ ਦਾ ਇਹ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇੜਿਓਂ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਾਅ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਮੂਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਜਾਂ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਸਹਿਜ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਮਾਜਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋਰ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਠ੍ਹਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਾਲੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਆਮ ਸਹਿਜ ਵਰਤਾਰਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਦਾਅਵਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲ਼ੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀਣਤਾ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਦੁਆਲ਼ੇ ਯੂ ਐੱਸ ਏ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ - ਅਤੇ ਕਾਲ਼ੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਬਾਰੇ ਫਿਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਖਣੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਮਝਣਾ “ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ” ਗੱਲ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਠ੍ਹਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਲਕ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਲਈ ਸਮਲੰਗਿਤਾ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਕਿਸਮ ਸੀ। ਵਿਕਟੋਰੀਅਨ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਰਸਮੀ ਹਿੰਦੂ ਵਾਸਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਆਹ ਲਈ ਸਾਥੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਦੂਜਿਆਂ ਵਲੋਂ (ਅਰੇਂਜਡ ਮੈਰਿਜ) ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ “ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ” ਗੱਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ “ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ” ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਨਜ਼ਰੀਏ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਵਰਤਾਅ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ - ਜੋ ਕੁਝ ਜਨਮ ਵੇਲੇ (ਜਨੈਟਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ) ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਕੀ ਹੈ?

ਬਦਲਦੇ ਆਲ਼ੇ ਦੁਆਲ਼ੇ ਨਾਲ ਲੋਕ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੀ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ? ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਬਹਿਸ ਨਾਲ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਨਕਾਰਨ ਨਾਲ ਕਈ ਬੜੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ, ਇਸ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ’ਤੇ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ’ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲ਼ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੁਕਮਅਦੂਲੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਬੂਤ ਹਾਜਰ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਟਾਲਿਨ ਦੇ ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਮੇਂ - ਦੋ ਅਜਿਹੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ - ਹਾਕਮ ਸਾਰੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ (ਕੰਨਸੈਂਟਰੇਸ਼ਨ ਕੈਂਪ) ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਲੜਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।

ਰਾਜ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਦਿਮਾਗ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ (ਬਰੇਨ-ਵਾਸ਼ਿੰਗ) ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਹੱਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੱਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦਾ ਦਬਾਓ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਂਝੇ ਚਰਿੱਤਰ-ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਾਂ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸੰਭਵ ਨਾ ਹੁੰਦੀ।

ਫੇਰ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸਾਨੂੰ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ (ਬਾਇਓਲੋਜੀ) ਨਾਲ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਜਾਤੀ (ਸਪੀਸੀ) ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਨੈਟਿਕ ਕੋਡ ਹੈ। ਇਹ ਜਨੈਟਿਕ ਕੋਡ ਹੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਬਣਤਰ ਲਈ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।

ਅੰਤ ਨੂੰ, ਇਹ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਫਿਤਰਤ (ਬਾਇਲੋਜੀਕਲ ਨੇਚਰ) ਵੀ ਪੱਕੀ ਜਾਂ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੱਠੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ। ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ ’ਤੇ (ਬਾਇਲੋਜੀਕਲੀ) ਅਜੋਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਜਾਂ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਵ ਨਾਲ ਵੱਖਰੇ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਹੱਥਲੇ ਸਵਾਲ - ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ - ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਵਾਲ਼ੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਜਿਸਮਾਨੀ ਫਿਤਰਤ ਸਾਰੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਾਂਝੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਝੁਠਲਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਹਨ ਹਵਾ, ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੱਪੜੇ, ਛੱਤ ਅਤੇ ਨਿੱਘ। ਸੌਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ; ਮਾਪਿਆਂ ਵਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਸਾਨ ਲਈ, ਦੂਜੇ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ, ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵੀ ਖੁਦ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਕਈ ਸਾਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਚਲਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਾਮ (ਸੈਕਸ) ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਲੋੜਾਂ।

ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ, ਇਕ ਵੱਡਾ ਦਿਮਾਗ, ਪੈਰਾਂ ’ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਤੁਰ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਹੱਥ ਜਿਹੜਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਵਰ ਤੰਤੂ (ਵੋਕਲ ਕੋਰਡ) ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੋਲਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਆਦਿ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ - ਕਈ ਲੋਕ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਬੋਲ਼ੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - ਪਰ ਇਹ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛੋਟਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਵੀਹ ਤੋਂ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਗੱਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ

ਦੂਜੀਆਂ ਜੀਵਤ ਜਾਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਢਾਂਚੇ-ਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਜੀਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਾਂ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ - ਇਕ ਭਾਵ ਮੁਤਾਬਕ; ਕਾਟੋਆਂ ਗਿਰੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦਰਿਆਈ ਕੁੱਤੇ (ਬੀਵਰ) ਪਾਣੀ 'ਚ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪੰਛੀ ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੀੜੇ ਆਪਣੇ ਭੌਣ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਬਾਂਦਰਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ ਆਦਿ। ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ, ਪਰ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਗਈ। ਢਾਂਚੇ-ਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਸੂਝ ਨਾਲ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ - ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਸਾਧਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ।

ਜਿੱਥੇ ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਿੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਪਹਿਲਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਫੇਰ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ।

ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਬਦਲਦੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਬਦਲਦੀ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੀਮਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਹੀ, ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਵਧਦੀ ਗਤੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦਾ ਸਮਾਜੀ ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਮੁੱਢਲੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਯੂਨਾਨੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਬਾਰੇ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ "ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਨਵਰ (ਸੋਸ਼ਿਲ ਐਨੀਮਲ) ਹੈ" ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਚਰਿਆ ਹੈ ਕਦੇ ਵੀ ਇਕੱਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਵੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਵਾਲ਼ੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ, ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਕੰਮ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਾਂਝ ਨਾਲ ਟੱਪਰੀਵਾਸ ਮੰਡਲੀ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਵਜੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ - ਜਿਵੇਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ। ਹਰ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਨੇ ਕਾਫੀ ਜਟਿਲਤਾ ਵਾਲ਼ੀ ਬੋਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਥਾਂ ਅਸੀਂ "ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ" ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਨਸਾਨ ਇਕ ਵਿਕੋਲਿਤਰੀ ਬਾਇਓਲੋਜੀਕਲ ਜਾਤੀ (ਸਪੀਸੀ) ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਾਂਝੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਲ਼ ਕੇ ਕੀਤੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਨਾਲ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹਦੇ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ।

ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਕੁਝ ਲਗਾਤਾਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁਸ਼ੱਕਤ (ਸੋਸ਼ਿਲ ਲੇਬਰ) ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸੰਚਾਲਿਕ ਸ਼ਕਤੀ (ਡਾਇਨਾਮਿਕ ਐਲੀਮੈਂਟ) ਵੀ ਹੈ।

ਇਨਸਾਨ ਆਪਣਾ ਆਲ਼ਾ ਦੁਆਲ਼ਾ ਬਦਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵੀ ਵਧਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ - "ਖਾਣ ਨਾਲ ਭੁੱਖ ਵੀ ਲਗਦੀ ਹੈ" , ਜਿਵੇਂ ਮਾਰਕਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਕੁਝ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਂਆਂ ਲੋੜਾਂ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਖਾਣੇ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲ਼ੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਖੱਲਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਕੱਪੜੇ ਖ਼੍ਰੀਦਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਖਾਣਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਛੋਟੇ ਟੱਪਰੀਵਾਸ ਕਬੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਥਾਂ ਸਥਾਪਤ ਪਿੰਡਾਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅੱਗੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਧੁਨਿਕ ਕੌਮਾਂ ਤੱਕ। ਇਸ ਅਮਲ ਦੌਰਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਰਤਾਵ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਿੱਚ ਇੰਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਕਸ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਮੈਨੀਫਿਸਟੋ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਖਿਆਲ, ਨਜ਼ਰੀਏ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ, ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ, ਉਸ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹਰ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਅਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਮੁੱਢਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਆਖਰੀ ਨੁਕਤਾ: ਜੇ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕੀ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ "ਚੰਗਾ" ਜਾਂ "ਮਾੜਾ" ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੈ ਦੋਹਾਂ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ। "ਚੰਗੇ" ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। "ਮਾੜੇ" ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਟਿਕਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲੋਕ ਚੰਗੀ ਜਾਂ ਮਾੜੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹਰ ਵੱਖਰੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜਮਾਤਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ

ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ, ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚਾ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਮਾਰਕਸ ਨੇ 1848 ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਮੈਨੀਫਿਸਟੋ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ’ਤੇ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1848 ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਸਨ ਜੋ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸਨ। ਅੱਜ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ’ਤੇ ਆਈ ਬੀ ਐਮ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਮੋਟਰਜ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਬਹੁਕੌਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਫਰੈਡਰਿੱਕ ਐੈਂਗਲਜ਼ ਨੇ 1844 ਵਿੱਚ ਦਾ ਕੰਡੀਸ਼ਨਜ਼ ਆਫ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਵਰਕਿੰਗ ਕਲਾਸ ਲਿਖੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨਚੈਸਟਰ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਸਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ, ਕੁਝ ਪੈਨੀਆਂ ਬਦਲੇ ਦਿਨ ਦੇ 12 ਤੋਂ 14 ਘੰਟੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਖੁੱਡਿਆਂ ਵਰਗੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅੱਜ ਮੈਨਚੈਸਟਰ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਬੇਹਤਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀਆਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕਲਕੱਤੇ, ਕਾਹਿਰਾ ਅਤੇ ਰੀਓ ਡੀ ਜਨੈਰੋ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਹ ਹਨ:

1. ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਕੁੰਜੀਵਤ ਸਾਧਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਾਰਖਾਨੇ, ਜ਼ਮੀਨ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ) ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਹਿੱਸੇ - ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ - ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜੇ ਥੱਲੇ ਹਨ।

2. ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਕਬਜੇ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਕੋਲ਼ ਵੇਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸ ਕੀਮਤ ’ਤੇ ਵੇਚਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾ ਸਕੇ।

3. ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਸਾਧਨ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ (ਵਿਅਕਤੀ, ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਟੇਟ) ਦਰਮਿਆਨ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਮੁਨਾਫੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਨਾਫੇ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਣ ਵਾਲ਼ਾ ਇਹ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹਰ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਉੱਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਦਬਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਜਿੰਨਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਸੋਸ਼ਣ ਕਰਨ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ” ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਲੀਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਸਚਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਢਾਂਚੇ (ਸਿਸਟਮ) ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ (ਲਗਭਗ 200 ਤੋਂ 500 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ) ਇਹ ਖਾਣੇ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਥਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਢਾਂਚੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਕਵਾਸ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਅਹਿਮਕਾਨਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਾਅ ਕਰਨਾ "ਕੁਦਰਤੀ" ਜਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਦੋ ਮਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਲੱਗੇ ਹਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ। ਨਾ ਆਮ ਕਰਕੇ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਨਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਖ੍ਰੀਦਣ (ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਤੱਤ) ਵਰਗਾ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਸ਼ਕਤੀ ਉਦੋਂ ਹੀ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿੱਜ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਜਬਰਦਸਤੀ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਉਸ ਜਮਾਤ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਜਿਹਦੇ ਕੋਲ਼ ਦੌਲਤ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮਾਈ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਲਾ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖ੍ਰੀਦ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਉਸ ਦੌਲਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਕ ਨਿਰਦਈ ਅਮਲ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸ ਨੇ "ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦੌਰ" (ਪਰਿਮਿਟਿਵ ਕੈਪੀਟਲ ਅਕੰਮੂਲੇਸ਼ਨ) ਕਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਕਈ ਮਿਲੀਅਨ ਅਫਰੀਕਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਲਿਆਉਣਾ, ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਵਲ ਧੱਕਣਾ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਨਿਰਦਈ ਕੰਮ।

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗੀਰੂ ਸਾਮੰਤਸ਼ਾਹੀ (ਅਰਿਸਟੋਕਰੇਸੀ) ਵਿਰੁੱਧ ਕਈ ਹਿੰਸਕ ਇੰਨਕਲਾਬ ਕਰਨੇ ਪਏ ਤੇ ਕਈ ਯੁੱਧ ਲੜਨੇ ਪਏ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕਤਲ ਕਰਨੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ "ਕੁਦਰਤੀ" ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਵਾਲ਼ੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਖੁਦ ਦਾ ਮੁਫਾਦ (ਸੈਲਫ ਇੰਟਰੈਸਟ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਵਾਲ਼ੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁਨਾਫਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਮੁਨਾਫਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਫ ਇਕ ਛੋਟੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ, ਜੋ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਮਾਲਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਾ ਅਧਾਰ ਖੁਦ ਦੇ ਮੁਫਾਦ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆਂ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲਾਲਚੀ ਨਾ ਬਣਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਦੇਣ ਵਾਲ਼ੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪੱਖ - ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ - ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਆਨਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਨੂੰ ਖ੍ਰੀਦੀ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣਯੋਗ ਵਸਤ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਇਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਈ ਪਰਾਈ ਵਸਤ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਿ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਉਹ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣੇ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਨਸਾਨ

ਕੁਦਰਤੀ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਸਕੇ, ਕੰਮ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਈ ਜੀਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਬਜਾ ਗੁਆ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਇਕ ਬੇਅਰਥਾ, ਰੂਹ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ ਸਿਆਪਾ, ਜਿਸਮਾਨੀ ਅਤੇ ਮਨੋ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨ ਵਾਲ਼ੀ ਸ਼ੈਅ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ 40 ਤੋਂ 50 ਸਾਲ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ’ਤੇ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਮਸੀਂ ਸਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਵੀ ਮਰਹੂਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਮੁਨਾਫਾ ਨਾ ਕਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ ਜੋ “ਪ੍ਰਾਚੀਨ” ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਤੇ ਖਾਣਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਸੀ - ਫਾਇਦੇ ਵਾਲ਼ੀ ਸਮਾਜਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਮੌਕੇ - ਹੁਣ ਮਿਲੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਅਲਹਿਦਗੀ ਸਿਰਫ ਕੰਮ ਦੀ ਥਾਂ ’ਤੇ ਹੀ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ’ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਕਾਮੁਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋੜੇ ਮਰੋੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਵਰਤਾਅ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਮਰੋੜਿਆ ਤਰੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਾਮ (ਸੈਕਸ) ਵੀ ਇਕ ਵਸਤ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਵੇਚਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਥੱਲੇ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਅਲਹਿਦਗੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਕੰਮ ’ਤੇ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰੀ ਦਬਾਅ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਗਾਲ਼ੀ ਗਲੋਚ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਫਲ ਹੈ - ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ, ਖਾਣਾ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਛੱਤ। ਖਾਣੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹਰ ਸਾਲ ਵਧਦੀ ਜੰਨਸੰਖਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਧੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ “ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਝੀਲਾਂ” ਅਤੇ “ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਪਹਾੜ” ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਵੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਲੋਕ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਭੁੱਖਮਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਣਗਿਣਤ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਦੁੱਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਖਾਲਿਆਂ ਹੀ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਅਮੀਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਤੇ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਹੋਟਲ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੋਮੇ ਹਨ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੋਕ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸੌਣ ਵਾਸਤੇ ਮੰਜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਹ ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਲਾਹਾਰੀ ਦੇ ਮਾਰੂਥਲ਼ ਵਿੱਚ ਵਸਣ ਵਾਲ਼ੇ ਅਖੌਤੀ "ਪ੍ਰਾਚੀਨ" (ਪਰਿਿਮਟਿਵ) ਜਾਂਗਲੀ ਖੁਸ਼ਕ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਖੁਦ ਲਈ ਬੇਹਤਰ ਖਾਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅਜੋਕੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਕਾਲ਼ਾਂ ਤੇ ਭੁੱਖਮਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦਮ ਤੋੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਮਸੀਂ ਜੀਣ ਜੋਗਾ ਕੁਝ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਰਫੀਲੇ ਉੱਤਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲ਼ੇ ਇਨੁਇਟ ਲੋਕ ਬਰਫ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਘੜ ਕੇ ਖੁਦ ਲਈ ਬੇਹਤਰ ਨਿੱਘਾ ਘਰ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜੋ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਘਰੇ ਲੋਕ ਖੁਦ ਨੂੰ ਗੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਬਰਬਰਤਾ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ਼ ਖ੍ਰੀਦ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਖੁਦ ਹੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ਼ ਇਹ ਖ੍ਰੀਦ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਆਪਣੀ ਮੁਨਾਫੇ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਹਵਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਅਤੇ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਮਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ

ਜੇ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਸੂਰਵਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਬਾਰੇ ਕੀ ਰਾਏ ਹੈ?

ਜੇ ਅਸੀਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੁੱਢਲੀ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਕਿਤੇ ਛੁਪੀ ਕੋਈ ਖੂਬੀ ਜਾਂ ਲੱਛਣ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਜਮਾਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਕੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਲਈ ਮੁੱਢਲੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਜਾਂ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਰਹੇਗਾ? ਕੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਨਾਬਰਾਬਰਤਾ ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰਤਾ ਅੱਗੇ ਨਾ ਹਟਾਈ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲ਼ੀ ਕੰਧ ਬਣ ਜਾਵੇ?

ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਤੱਥ ਨਾਲ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਨਿੱਜੀ ਮਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਮਾਤੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਸਟੇਟ ਸੀ।

ਪੁਰਾਤਤਵ (ਆਰਕੀਓਲੋਜੀਕਲ) ਲਭਤਾਂ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਸੰਦ - ਪੱਥਰ ਦੇ ਖੁਰਚਣ ਵਾਲ਼ੇ ਸੰਦ - ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਢਾਈ ਮਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੱਕ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੱਭ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲ਼ੇ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫੇਰ ਜਥੇਬੰਦ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਟੱਪਰੀਵਾਸ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਬਰਤਣ ਆਦਿ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਰੀਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੁਝ ਵਾਧੂ (ਸਰਪਲੱਸ) ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਵਾਧੂ ਵਸਤਾਂ (ਸਰਪਲੱਸ) ਤੋਂ ਵਗੈਰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਹੋਣੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ - ਥੱਲੇ ਵਾਲ਼ੇ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ’ਤੇ ਉੱਪਰ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਮੁਫਤ ਵਿੱਚ ਖਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ (ਫੁੱਲ ਟਾਈਮ) ਰਾਜ ਵਾਲ਼ੀ ਤਾਕਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜਿਹਦੇ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ’ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲ਼ੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਾਲ਼ੇ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਹਿਫਾਜਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਾਸ ਦੇ 99% ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਜਮਾਤ-ਰਹਿਤ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਮਾਤ-ਰਹਿਤ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ ਪੁਰਾਤਤਵ ਲਭਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਜਾਂ ਤਰਕ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਤੇ ਵਸਤਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕ ਅਜੇ ਜਿਉਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧੁਨਿਕ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ (ਐਂਥਰੋਪੋਲੋਜਿਸਟਸ) ਵਲੋਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਿਆਂ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਚੰਗੀ ਉਦਾਹਰਣ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਕਾਲਾਹਾਰੀ ਕੁੰਗ ਸੈਨ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਿਚਰਡ ਲੀ ਨੇ।

ਕੁੰਗ ਲੋਕ ਕਾਲਾਹਾਰੀ ਰੇਗਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ 30 ਕੁ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਲ਼ੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਦੋ ਹਫਤਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲ਼ਾ ਥਾਂ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਨਾ ਹੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਉਸ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਾਂਭਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਲ਼ੇ ਦੁਆਲ਼ੇ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਬਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਆਪਣਾ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਕ ਪੱਧਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਖਾਣਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾਲ ਤੇ ਵਸਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਾਸਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਕੁੰਗ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਸਤਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਅ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ’ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਮੁਨਾਫਾ ਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਕੇਂਦਰੀ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਵਸਤਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਗੱਲਾਂ ਹਨ।

ਕੁੰਗ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਰਾਬਰਤਾ (ਇਗੈਲੇਟੇਰੀਅਨ) ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਸਿਰਫ ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਪਾੜਾ ਹੀ ਗ਼ਾਇਬ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਸਰਦਾਰ ਜਾਂ ਆਗੂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਲੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੁੰਗ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕੋਈ ਸਰਦਾਰ, ਹੈੱਡਮੈੱਨ ਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ “ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਡੇ ਹੈੱਡਮੈੱਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹੈੱਡਮੈੱਨ ਹਾਂ; ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਖੁਦ ਉੱਪਰ ਹੈੱਡਮੈਨ ਹੈ।”

ਰਿਚਰਡ ਲੀ ਨੇ ਕੁੰਗ ਕਬੀਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਖੋਜ ਦੇ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਦੱਸਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ:

ਭਾਈਚਾਰਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਤੱਥ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਕੁੰਗ ਅਤੇ ਦਰਜਨਾਂ ਹੋਰ ਖਾਣਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ (ਫੋਰੇਜਿੰਗ ਗਰੁੱਪਸ) ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਲਭਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੌਲਿਆਂ ਜਾਂ ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਣਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਦੀ ਸਰਵਵਿਆਪਕਤਾ (ਯੂਨੀਵਰਸੈਲਿਟੀ) ਹੈ ਜੋ ਮਾਰਕਸ ਤੇ ਐਂਗਲਜ਼ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ (ਸਟੇਟ) ਦੇ ਉਤਪਨ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੀ ਇਕ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ...

ਇਕ ਸੱਚੀ ਮੁੱਚੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਾਲ਼ੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਸੁਪਨਦਰਸ਼ੀ (ਯੂਟੋਪੀਅਨ) ਕਹਿ ਕੇ ਕੰਡਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਤਾਂ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਖਾਣਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਸਾਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਂਝ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਅਸੀਂ ਖਾਣਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਉਹ “ਕੁਦਰਤੀ ਅਵਸਥਾ” (ਸਟੇਟ ਆਫ ਨੇਚਰ) ਹੈ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ “ਮੁੱਖ ਤੌਰ” ’ਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਾਜਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਕਰਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਥੇ ਵੀ ਉਹੀ ਮੁੱਢਲੀ ਗਲਤੀ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਵਸਤਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ (ਹੰਟਰ-ਗੈਦਰਰ) ਜੀਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਸੂਲ, ਸਣੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ ਵਰਤਣਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੀ ਨੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਹੈ, “ਹਰ ਮਨੁੱਖੀ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਵੇਲੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਵੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਬਣਨ ਦੀ ਵੀ” । ਪਰ, ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਇਹ ਸਬੂਤ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬੇਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਜੋਕਾ ਸਮਾਜਵਾਦ ਸਿਰਫ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਦੀ ਆਸ ਦਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਮੁੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਾਲ਼ਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਖੋਜੀਆਂ ਅਜੋਕੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਕਾਢਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ’ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਅੱਗੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦਾ ਅਧਾਰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਵਾਧੂ ਸਮੱਗਰੀ (ਸਰਪਲੱਸ) ਦੀ ਗੈਰਮੌਜੂਦਗੀ ਸੀ; ਅਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਅਧਾਰ ਇਹ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੁਣ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਲੋੜ ਜਿੰਨਾ ਸਰਪਲੱਸ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤਾਉਣ ਦੇ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਧੰਨ ਦੌਲਤ, ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਕੌਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ, ਨਿਹਾਇਤ ਅਮੀਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਲੋਕ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਬਜੇ ਥੱਲੇ ਹੈ, ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਬਜੇ ਥੱਲੇ ਲਿਆਉਣਾ।

ਇਸ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਰ ਵਾਸ਼ਿੰਦੇ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਖਾਣਾ, ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਸਿਰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਛੱਤ ਹਾਸਿਲ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਭੁੱਖਮਰੀ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਅਮਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਜੋੜੇਗਾ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਵਿਰੋਧ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗਾ, ਲੜਾਈ, ਨਸਲਵਾਦ ਅਤੇ ਕਾਮੁਕ ਦਬਾਅ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲ਼ੇ ਹਾਲਾਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ।

ਇਸ ਨਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੁੱਢਲੀ ਅਲਹਿਦਗੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਕਰੂਪਤਾ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਅਤੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵਿੱਚ ਤਨਖਾਹ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਰ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗੀ; ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰੇਗੀ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਥਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗੀ; ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਵੇਗੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਵਿਉਂਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ’ਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਮਾਰੂ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਢਲਾ ਗੁਣ ਹੈ ਕਲਾਤਮਕ ਸਿਰਜਣ ਸ਼ਕਤੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲ਼ੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਵਸਤੂ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਨਾਚ ਹੈ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵਿੱਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਜਮਾਤੀ ਵੰਡ ਵਾਲ਼ੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਲਾਤਮਕ ਸਰਗਰਮੀ ਕੁਝ ਸਹੂਲਤ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੀ ਰਾਖਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਬਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਵਾਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਇਸ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਭ ਕਿਸੇ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਲਾਤਮਿਕ ਪੈਦਾਵਾਰ ਮੁੜ ਸੰਜੀਵ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਹਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਫੁਲਵਾੜੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਸਾਰੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਵਧਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ - ਇਹ ਬਹੁਤ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਜਦੋਜਹਿਦ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਨੁਵਾਦ: ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ

Sadhu Binning D. Litt.
sadhu.binning@gmail.com